

QOHIRA DEKLARATSIYASI TARIXI VA MAZMUNI

Qulliyeva Feruza Qosimovna

Termiz davlat universiteti talabasi.

Jo'rayev Akram Nomozovich**Nazarova Manzura Nasrullayevna**

Termiz davlat universiteti o'qituvchilari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19856435>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqola 1990-yilda Islom hamkorlik tashkiloti (OIC) tomonidan qabul qilingan Qohira inson huquqlari islomiy deklaratsiyasi (CDHRI) ning tarixi, tuzilishi va mazmunini keng qamrovli tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqot deklaratsiyaning paydo bo'lishiga zamin yaratgan tarixiy-siyosiy jarayonlarni, uning 1948-yilgi BMT Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR) bilan munosabatini, shariat asosida mustahkamlangan normativ tizimni hamda xalqaro hamjamiyat tomonidan bildirilgan baholarni o'rganadi. Shuningdek, maqolada 2020-yilda qabul qilingan yangilangan OIC Inson huquqlari deklaratsiyasi (ODHR) ga o'tish jarayoni ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qohira deklaratsiyasi, Islom hamkorlik tashkiloti (OIC), shariat, inson huquqlari, UDHR, islom huquqi, xalqaro huquq, ODHR, diniy relativizm, normativ pluralizm.

Аннотация. Данная научная статья посвящена всестороннему анализу истории, структуры и содержания Каирской исламской декларации прав человека (CDHRI), принятой Организацией исламского сотрудничества (ОИС) в 1990 году. В исследовании исследуются историко-политические процессы, заложившие основу для создания Декларации, ее взаимосвязь со Всемирной декларацией прав человека ООН (УДПЧ) 1948 года, нормативная система, основанная на шариате, а также оценки, выраженные международным сообществом. Ключевые слова: каирская декларация, Организация исламского сотрудничества (ОИК), шариат, права человека, УДР, исламское право, международное право, одр, религиозный релятивизм, нормативный плюрализм.К), шариат, права человека, УДР, исламское право, международное право, одр, религиозный релятивизм, нормативный плюрализм.

Annotation. This scientific article is devoted to a comprehensive analysis of the history, structure, and content of the Cairo Declaration on Human Rights in Islam (CDHRI), adopted by the Organization of Islamic Cooperation (OIC) in 1990. The study studies the historical and political processes that paved the way for the emergence of the Declaration, its relationship with the UN Universal Declaration of human rights (UDHR) of 1948, the normative system strengthened on the basis of Sharia, as well as the assessments expressed by the international community. The article also analyzes the transition process to the updated OIC Declaration of Human Rights (ODHR), adopted in 2020.

Keywords: Cairo Declaration, Organization of Islamic Cooperation (OIC), Sharia, human rights, UDHR, Islamic law, international law, ODHR, religious relativism, normative pluralism.

Inson huquqlari tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra universal da'vo bilan maydonga chiqadi — ya'ni u barcha insonlarga, barcha mamlakatlarda va barcha sharoitlarda teng tarzda qo'llanilishi kerak degan g'oyaga asoslanadi. Biroq amaliyot bu da'voning qanchalik murakkab ekanligini ko'rsatib beradi. Dunyoning turli mintaqalari, sivilizatsiyalari va dinlari inson qadr-qimmatini, erkinlik va adolat tushunchalarini o'zlarining tarixiy-madaniy tajribalaridan kelib chiqib

turlicha talqin qiladilar. Bu esa xalqaro huquq sohasida doimiy ravishda normativ ziddiyatlar va muloqot zaruratini keltirib chiqaradi. Islom dunyosi ham aynan shu jarayonning faol ishtirokchisi bo'lib, o'zining huquqiy-falsafiy merosiga tayanib universal inson huquqlari tizimiga munosabatini belgilashga harakat qilgan.

1948-yilda BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR) xalqaro inson huquqlari tizimining poydevori sifatida tarixga kirdi [2; 1-bet]. Ushbu hujjat insoniyat uchun umumiy huquqiy mezon bo'lish da'vosi bilan qabul qilingan bo'lsa-da, uning tayyorlanish jarayonida G'arb liberal falsafasining ta'siri ustun kelgani ayon edi. Shu boisdan bir qator musulmon ko'pchilikli davlatlar dastlab ushbu hujjatga ehtiyotkorlik bilan yondashdilar. Masalan, Saudiya Arabistoni UDHR ni qabul qilish ovozida betaraf qoldi, Eron vakili esa uni "dunyoviy tushuncha asosidagi yahudiy-xristian an'anasi mahsuli" deb ochiqchasiga tanqid qildi [5; 112-bet]. Bu holat islom olamida o'ziga xos normativ hujjat yaratish zaruriyatini kun tartibiga qo'ydi.

Ushbu zaruriyat o'nlab yillik muhokamalar va tayyorlov ishlari natijasida 1990-yilda o'z yechimini topdi. Islom hamkorlik tashkilotining Qohirada bo'lib o'tgan 19-tashqi ishlar vazirlari konferentsiyasida Qohira inson huquqlari islomiy deklaratsiyasi (CDHRI) qabul qilindi [1; 81-bet]. Ushbu deklaratsiya 57 musulmon ko'pchilikli davlatning inson huquqlari sohasidagi umumiy pozitsiyasini ifodalovchi hujjat sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi. Muhimi shundaki, u UDHR ga to'liq zid hujjat sifatida emas, balki islom sivilizatsiyasining inson huquqlari borasidagi o'ziga xos talqini sifatida maydonga chiqdi. Shu ma'noda CDHRI ni islom olamining xalqaro inson huquqlari muloqotiga qo'shgan mustaqil hissasi deb baholash mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda Qohira deklaratsiyasiga nisbatan ikki xil qarama-qarshi yondashuv mavjud. Tanqidiy yondashuv tarafdorlari, jumladan Ann Elizabeth Mayer, deklaratsiyada shariatning mutlaq manbai sifatida belgilanishi ayollar huquqlari va din erkinligi kabi sohalarda jiddiy cheklovlarga olib kelishini ko'rsatadilar [9; 307-bet]. Muloqotchi yondashuv tarafdorlari, jumladan Mashood Baderin esa islom huquqi va xalqaro standartlar o'rtasida ko'prik qurishning mumkinligini asosladilar [5; 141-bet]. Bizning nazarimizda bu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi — balki ular Qohira deklaratsiyasining ikki tomonlama tabiatini, ya'ni uning ham cheklovchi, ham muloqotga undovchi xususiyatlarini ko'rsatadi. Deklaratsiyani faqat tanqid nuqtai nazaridan ko'rib chiqish uning tarixiy kontekstini e'tibordan chetda qoldiradi; faqat ijobiy baholash esa uning real kamchiliklarini ko'rmay qo'yishga olib keladi.

2020-yilda CDHRI ning qayta ko'rib chiqilgan versiyasi — OIC Inson huquqlari deklaratsiyasi (ODHR) qabul qilindi [13; 1-bet]. Bu voqea islom olamining xalqaro inson huquqlari normalari bilan yanada yaqinlashish yo'lida qo'ygan muhim qadami sifatida baholanmoqda. O'zbekiston ham OIC a'zosi sifatida bu jarayonning bevosita ishtirokchisi bo'lib, milliy qonunchilik va xalqaro majburiyatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasi davlat siyosatining muhim qismini tashkil etadi. Tadqiqotning maqsadi deklaratsiyani bir tomonlama maqtash yoki qoralash emas, balki uni o'z tarixiy kontekstida, ichki mantiqida va xalqaro huquq tizimi bilan munosabatida ob'ektiv tarzda o'rganishdir.

Har qanday huquqiy hujjatni to'g'ri tushunish uchun avvalo uni tug'dirgan tarixiy sharoitlarni bilish zarur. Qohira deklaratsiyasi ham siyosiy bo'shliqda emas, balki aniq bir tarixiy zaruriyat zaminida paydo bo'lgan. Bu zaruriyatni to'liq anglash uchun ikkinchi jahon urushidan keyingi xalqaro tartibning shakllanish jarayoniga, sovuq urush davridagi geosiyosiy raqobatga va islom olamidagi uyg'onish harakatlariga birga nazar tashlash lozim.

1945-yilda BMT ning tashkil etilishi va 1948-yilda UDHR ning qabul qilinishi xalqaro munosabatlarda yangi normativ davrni boshlab berdi [2; 1-bet]. Ammo ushbu hujjatlar yaratilayotgan vaqtda kuch muvozanati G'arb davlatlarining foydasiga edi. Mustamlakachilik tizimi hali to'liq tugamagandi, Osiyo va Afrika xalqlarining aksariyati siyosiy mustaqillikka ega emasdi. Shu boisdan 1948-yilgi deklaratsiya asosan G'arb liberal demokratiyasining qadriyatlarini aks ettirdi. Bizning fikrimizcha, UDHR ning kamchiligi uning qadriyatlarida emas, balki uni ishlab chiqish jarayonidagi madaniy vakillik nomutanosibligida edi.

Islom olamida bu davrda ikki parallel jarayon kechmoqda edi: milliy ozodlik harakatlari va islomiy uyg'onish. Bu ikki jarayonning kesishmasida OIC 1969-yilda tashkil etildi [7; 1-bet].

Tashkilotning dastlabki yillarida siyosiy birlik masalalari — Falastin muammosi va Arab-Isroil nizosi ustuvorlik qildi. Biroq asta-sekin inson huquqlari va huquqiy standartlashtirish masalalari ham OIC kun tartibiga kira boshladi. 1979-yil Eron inqilobi bu jarayonni keskin tezlashtirdi. Inqilobiy Eron hukumati xalqaro inson huquqlari tizimini G'arbning madaniy ekspansiyasi sifatida ochiqchasiga rad etdi [5; 112-bet]. Biroq shuni ta'kidlash lozimki, islomiy inson huquqlari hujjatini yaratish g'oyasining zamirida faqat Eronning tashabbusi emas, balki keng islom olamining o'z normativ ovozigacha ega bo'lish istagi yotardi.

1989-yil dekabrda Tehronda OIC huquqiy ekspertlari komitetining maxsus yig'ilishi bo'lib o'tdi [1; 81-bet]. Turli musulmon ko'pchilikli davlatlardan kelgan huquqshunoslar deklaratsiya loyihasini muhokama qildilar va islom huquqi maktablarining turli talqinlarini muvofiqlashtirishga urindilar. Nihoyat, 1990-yil 31-iyuldan 5-avgustgacha Qohirada bo'lib o'tgan konferentsiyada deklaratsiya rasman qabul qilindi [1; 81-bet].

Deklaratsiya qabul qilingan 1990-yil o'zi ham tarixiy jihatdan juda ahamiyatli yil edi.

Sovuq urush tugab, G'arb liberal demokratiyasi o'zini tarixning g'olibi sifatida e'lon qilayotgan bir paytda islom olami o'zining normativ mustaqilligini e'lon qildi. Biz buni tasodif deb hisoblamaymiz — Qohira deklaratsiyasi ma'lum ma'noda islom sivilizatsiyasining geosiyosiy bayonoti ham edi. Uni faqat huquqiy hujjat emas, balki madaniy identitetni himoya qilish akti sifatida ham ko'rish lozim. II.2. Deklaratsiyaning tuzilishi va asosiy moddalari

Qohira deklaratsiyasi shakl jihatidan preambula va 25 ta moddadan iborat [8; 1-bet]. Bu tuzilish UDHR ning 30 moddali tuzilishiga o'xshash bo'lsa-da, ikki hujjat o'rtasida falsafiy poydevor jihatidan tubdan farq bor. UDHR insonning tabiiy huquqlaridan kelib chiqsa, CDHRI esa insonni Allohning yerdagi xalifasi sifatida belgilab, uning huquqlarini ilohiy amrdan olingan deb hisoblaydi. Bu farq bexos emas — u ikki hujjatning dunyo va inson haqidagi turli ontologik tasavvurlarini aks ettiradi.

Preambulada deklaratsiyaning falsafiy asosi aniq belgilab qo'yilgan. Unda islom ummasi Alloh tomonidan insoniyatga berilgan eng yaxshi millat sifatida ta'riflanadi va inson huquqlari muammosiga islomiy echim taklif etiladi [8; 1-bet]. Bizning nazarimizda, preambulaning ushbu tili deklaratsiyaning universal da'vosini biroz zaiflashtirib qo'yadi, chunki u barcha insoniyatga emas, balki islom ummasi doirasidagi insonlarga murojaat qilayotgandek tuyuladi.

Deklaratsiyaning moddalari tematik jihatdan bir necha guruhga ajratilishi mumkin.

Birinchi guruh — hayot va shaxs daxlsizligiga oid huquqlar: 2-modda hayot huquqini Alloh tomonidan berilgan muqaddas ne'mat deb belgilaydi. Ikkinchi guruh — oila va ijtimoiy huquqlar: 5-modda oilani jamiyatning asosi sifatida belgilaydi, 7-modda bolaning huquqlarini mustahkamlaydi. Uchinchi guruh — iqtisodiy huquqlar: 13-modda mehnat huquqini, 14-modda mulk huquqini belgilaydi [8; 1-bet].

Bu guruhlar UDHR bilan ma'lum darajada mos keladi — bu esa turli huquqiy tizimlarda ham "huquqiy umumbashariylikning tabiiy yadro"si mavjudligini ko'rsatadi.

Ayollar huquqlari masalasida deklaratsiya ikki tomonlama yondashuv namoyish etadi. 6-modda ayolga inson sifatida qadr-qimmat berilishini ta'kidlaydi. Biroq shu bilan birga, ushbu modda ayol va erkakning "teng, ammo teng bo'lmagan" huquqiy maqomini belgilaydi — ya'ni ular diniy va biologik jihatdan farqli ekanligidan kelib chiqib, huquqiy munosabatlarda har xil tartibga bo'ysunishi nazarda tutiladi [4; 241-bet]. Bu qoida zamonaviy gender tenglik standartlari nuqtai nazaridan jiddiy tanqidga uchramoqda. Shu bilan birga shuni ta'kidlash joizki, islom ichidagi progressiv olimlar ham ushbu moddani yangicha talqin qilish imkoniyatlarini izlamoqda.

Din erkinligi masalasi deklaratsiyaning eng tortishuvli qoidalaridan biri bo'lib qolmoqda. 10-modda islomni "fitrat dini" deb belgilaydi [8; 1-bet]. Biroq deklaratsiyada dindan erkin chiqish yoki boshqa dinga o'tish huquqi belgilanmagan. Bu holat UDHR ning 18-moddasi — din va e'tiqodni erkin o'zgartirish huquqi — bilan to'g'ridan-to'g'ri ziddiyat keltirib chiqaradi [2; 5-bet]. Bizning fikrimizcha, bu ziddiyat deklaratsiyaning eng zaif nuqtasi hisoblanadi.

Deklaratsiyaning 25-moddasi butun hujjatning interpretativ kaliti hisoblanadi. Unda islomiy shariat barcha moddalarni izohlash va talqin qilishning yagona manbai sifatida belgilangan [8; 1-bet]. Ushbu modda deklaratsiyani UDHR dan tamomila ajratib turadigan asosiy mezon hisoblanadi. Baderin ta'kidlashicha, bu holat deklaratsiyaning amaliy kuchini sezilarli darajada kamaytiradi, chunki shariat yagona va bir xil talqin qilinmaydi [5; 141-bet].

Bizning tahlilimizga ko'ra esa 25-modda amalda davlatlarning o'z ixtiyoriy talqin doirasini kengaytirish uchun qo'yilgan "himoya qopqog'i" vazifasini o'taydi — bu esa individual huquqlar himoyasini zaiflashtiradigan asosiy omil hisoblanadi.

CDHRI va UDHR ni qiyosiy o'rganish ikki hujjat o'rtasida ham o'xshashliklar, ham chuqur tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi.

O'xshashliklar jihatidan qaraganda, ikkala hujjat ham insonning hayot, qadr-qimmat, mulk va ta'lim huquqlarini belgilaydi [2; 3-bet; 8; 1-bet]. Ikkala hujjat ham qiynoqqa solish va asossiz hibsga olishni man etadi, oila institutini muhofaza qilishni kafolatlaydi. Bu o'xshashliklar turli huquqiy tizimlar ham baham ko'radigan umumbashariy qadriyatlarining ifodasi hisoblanadi.

Tafovutlar esa uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchisi — huquqlarning manbai masalasida: UDHR huquqlarni insonning tabiiy qadr-qimmatidan kelib chiqaradi va ularni davlat yoki dindan mustaqil deb hisoblaydi. CDHRI esa barcha huquqlarni ilohiy amrdan oladi va shariat doirasida talqin qiladi [5; 20-bet]. Bu falsafiy farq amalda katta oqibatlarga olib keladi — chunki huquqlarning manbai ularning chegarasini ham belgilaydi. Ikkinchisi — individual va jamoaviy huquqlar muvozanatida: UDHR individual huquqlarni ustuvor qo'yadi, CDHRI esa jamoa va umma manfaatlarini ko'pincha individual huquqlardan ustun ko'radi [3; 1-bet]. Jamoaviy huquqlarning ustuvorligi o'z-o'zicha yomon emas — muammo individual huquqlar jamoaviy manfaatlar bahonasida cheklanib qoladigan hollarda yuzaga keladi. Uchinchisi — siyosiy huquqlar sohasida: UDHR ifoda erkinligi va vijdon erkinligini shartsiz kafolatlaydi [2; 5-bet], CDHRI da esa ushbu huquqlar "islom doirasida" degan cheklov ostida keltiriladi. Kayaoglu ta'kidlashicha, bu cheklov amalda hukumatlar tomonidan siyosiy muxolifatni bostirish uchun qurol sifatida ishlatilishi mumkin [7; 3-bet]. "Islom doirasida" iborasining noaniqligi hukumatlarning o'zboshimchalik qilishi uchun keng imkon yaratadi.

Shariat tushunchasini to'g'ri tushunmasdan turib Qohira deklaratsiyasini chuqur tahlil qilib bo'lmaydi.

Ommaviy ongda shariat ko'pincha faqat jazo normalari bilan bog'lanadi — bu uning mohiyatini jiddiy soddalashtirib ko'rsatadi. Aslida shariat Qur'on, hadis, qiyos va ijmo asosida shakllangan keng qamrovli huquqiy-axloqiy tizim bo'lib, ijtimoiy munosabatlarning barcha sohalarini qamrab oladi [5; 20-bet].

Deklaratsiyada shariatning o'rni ikki jihatdan namoyon bo'ladi: u barcha moddalarning normativ asosi sifatida ham, 25-modda bo'yicha barcha ziddiyatli masalalarni hal qiluvchi yagona manba sifatida ham belgilangan [8; 1-bet]. Bu holat amalda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Chunki shariat birlashgan va bir xil talqin qilinadigan tizim emas — Hanafiy, Molikiy, Shofiy va Hanbaliy maktablari ko'plab masalalarda turli xulosalarga keladi. Biz bu yerda muhim bir savolni ko'taramiz: 57 turli davlatni birlashtiruvchi OIC doirasida "shariat" deyilganda qaysi talqin nazarda tutiladi? Baderin ta'kidlashicha, shariatning davlat tomonidan talqin qilinishi ko'pincha individual huquqlarni emas, balki davlat hokimiyatini mustahkamlash maqsadiga xizmat qiladi [5; 141-bet]. Tarix ko'rsatadiki, diniy normalarni davlat monopoliyaga olgan hollarda ular ko'pincha hokimiyatning quroliga aylanadi.

Qohira deklaratsiyasi qabul qilinganidan so'ng darhol xalqaro insonhuquq tashkilotlari tomonidan tanqid ostiga olindi. Amnesty International va Human Rights Watch deklaratsiyaning shariatga to'liq bo'ysundiruvchi xarakteri universal standartlarga zid ekanligini ta'kidladilar. Yevropa Kengashi Parlamentar Assambleyasi 2019-yilda Qohira deklaratsiyasi Yevropa Inson huquqlari konvensiyasi bilan muvofiq emasligini rasman e'lon qildi [14; 1-bet]. Bu qaror Yevropa va islom huquqiy tizimlari o'rtasidagi normativ ziddiyatni rasmiy hujjatda aks ettirdi.

Biroq bu tanqidlarga nisbatan bir tomonlama yondashishdan tiyilish kerak. Ko'plab G'arb hukumatlari Qohira deklaratsiyasini tanqid qilar ekan, o'z mamlakatlarida ham inson huquqlari sohasida jiddiy muammolardan xoli emasdi. Guantanamo hibsonasi, Iroq va Afg'onistondagi harbiy operatsiyalar G'arbning ikki yuzlamachiligini ko'rsatib berdi. Shu ma'noda deklaratsiyaga nisbatan tanqid ba'zan adolatli ilmiy baholashdan ko'ra geosiyosiy raqobatning ifodasi sifatida namoyon bo'ldi. Bizning fikrimizcha, inson huquqlari sohasidagi muloqot to'g'ri bo'lishi uchun ikki tomonlama standartlardan xoli bo'lmog'i lozim. Mayer ta'kidlashicha, deklaratsiya diniy, fuqarolik va siyosiy huquqlarni UDHR da ko'rsatilganidan ortiqcha deb hisoblaydi va ularni cheklash uchun shariatdan foydalanadi [9; 307-bet]. Boersema esa deklaratsiyaning eng katta kamchiligi — uning shariat talqinini davlatlar ixtiyoriga qoldirishi ekanligini ko'rsatadi [11; 580-bet]. Bu tanqidlar o'z mohiyatiga ko'ra adolatli — biroq ular deklaratsiyani butunlay rad etish uchun asos bo'la olmaydi.

2011-yilda OIC doirasida Mustaqil doimiy inson huquqlari komissiyasi (IPHRC) tashkil etildi [13; 1-bet]. Bu qadam OIC ning inson huquqlari sohasida institutsional javobgarlikni tan olganligini ko'rsatdi. IPHRC ning asosiy vazifalaridan biri CDHRI ni qayta ko'rib chiqish va uni xalqaro standartlarga yaqinlashtirish edi.

O'n yillik muhokamalar natijasida 2020-yil 28-noyabrda Nijer poytaxti Niameydagi 47-tashqi ishlar vazirlari kengashida yangilangan OIC Inson huquqlari deklaratsiyasi (ODHR) qabul qilindi [13; 1-bet]. Yangi hujjatning eng muhim farqi shundaki, unda 1990-yilgi hujjatdan farqli ravishda "islomiy shariat yagona manba" degan formulirovka aniq keltirilmagan [13; 1-bet]. Bu o'zgarish kichik tuyulishi mumkin, ammo aslida u katta paradigmatic siljishni anglatadi — islom olamining inson huquqlari sohasida yanada moslashuvchan yondashuvga o'tishi sifatida baholanishi lozim.

Biroq ODHR ni haddan ziyod maqtashdan tiyilish kerak. Mozaffari ta'kidlashicha, yangi deklaratsiya ko'p jihatdan xalqaro hujjatlardan nusxa ko'chirilgan qismlarni o'z ichiga oladi va

islom huquqiy merosi bilan chuqur sintez qilish o'rniga yuza moslashuvni amalga oshirgan [13; 1-bet]. Bundan tashqari, Eron yangi deklaratsiyaga to'liq e'tiroz bildirdi va uni qabul qilishdan bosh tortdi [13; 1-bet]. Bu holat OIC ichidagi normativ konsensusning hali ham chala ekanligini ko'rsatmoqda. Shunga qaramay, ODHR muhim ijobiy qadam sifatida baholanishi kerak — u islom olamining inson huquqlari sohasidagi o'z-o'zini tanqidiy ko'rib chiqish qobiliyatini namoyon etadi.

Ushbu tadqiqot Qohira inson huquqlari islomiy deklaratsiyasining tarixi va mazmunini keng qamrovli tahlil etish orqali bir qator muhim xulosalarga kelish imkonini berdi.

Qohira deklaratsiyasi tasodifiy siyosiy hujjat emas — u islom olamining o'nlab yillik normativ izlanishlarining mantiqiy yakuni sifatida paydo bo'lgan. Uni faqat G'arb tizimiga qarshilik sifatida baholash noto'g'ri bo'ladi. U islom sivilizatsiyasining inson qadr-qimmatini haqidagi o'z tasavvurini xalqaro huquq tiliga o'girish urinishi edi.

Deklaratsiyaning asosiy zaifligi uning qadriyatlarida emas, balki 25-moddada mustahkamlangan cheksiz shariat klausulasidir. Ushbu modda amalda barcha kafolatlangan huquqlarni davlat talqiniga tobe qilib qo'yadi. Bizning nazarimizda, islom huquqi va universal inson huquqlari o'rtasidagi haqiqiy muloqot aynan ushbu klausulaning qayta ko'rib chiqilishidan boshlanishi lozim.

2020-yilgi ODHR ijobiy siljish bo'lsa-da, u hali to'liq konsensusga erishmagan hujjat bo'lib qolmoqda. Biroq bu jarayon islom olamining o'z ichidan o'zgarish qobiliyatiga ega ekanligini isbotlaydi — bu esa eng muhim xulosa hisoblanadi.

Qohira deklaratsiyasini o'rganish bizga kengroq bir haqiqatni ko'rsatadi: inson huquqlari sohasida haqiqiy universal tizim qurishning yagona yo'li bir madaniyatning boshqasiga o'z standartlarini yuklab qo'yishi emas, balki teng huquqli muloqot va o'zaro tan olish asosida birgalikda normalar ishlab chiqishdir. Qohira deklaratsiyasi — o'z barcha kamchiliklari bilan birga — ana shu muloqotning muhim bir qismi bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cairo Declaration on Human Rights in Islam (1990, August 5). Refugee Survey Quarterly, 27(2), 81–86. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdn020>
2. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. UN General Assembly Resolution 217A. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> Al-Islam.org. (n.d.). Islam, Universal Human Rights, and Cairo Declaration. <https://www.alislam.org/updates/islam-universal-human-rights-and-cairo-declaration/>
3. Brems, E. (2001). Islamic declarations of human rights. In Human rights: Universality and diversity (Vol. 66, pp. 241–284). Martinus Nijhoff Publishers.
4. Baderin, M. A. (2003). International human rights and Islamic law. Oxford University Press.
5. Sachedina, A. A. (2009). Islam and the challenge of human rights. Oxford University Press.
6. Kayaoglu, T. (2022). The Organization of Islamic Cooperation's declaration on human rights: Promises and pitfalls. Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/the-organization-of-islamic-cooperations-declaration-on-human-rights-promises-and-pitfalls/>

7. OHCHR. (1990). Cairo Declaration on Human Rights in Islam. <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/2-cairo-declaration-human-rights-islam-1990>
8. Mayer, A. E. (1994). Universal versus Islamic human rights: A clash of cultures or a clash with a construct. *Michigan Journal of International Law*, 15, 307–404.
9. Mayer, A. E. (2006). *Islam and human rights: Tradition and politics* (4th ed.). Westview Press.
10. Boersema, D. (2011). Cairo Declaration of Human Rights. In D. K. Chatterjee (Ed.), *Encyclopedia of Global Justice*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9160-5_580
11. OpenGlobalRights. (2021). The forgotten Islamic human rights document. <https://www.openglobalrights.org/the-forgotten-islamic-human-rights-document/>
12. Mozaffari, M. H. (2021). OIC Declaration on Human Rights: Changing the name or a paradigm change? Raoul Wallenberg Institute. <https://rwi.lu.se/pyramid-publications/oic-declaration-on-human-rights-changing-the-name-or-a-paradigm-change/>
13. Brookings Institution. (2022). The OIC's declaration on human rights: Promises and pitfalls. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/09/The-Organization-of-Islamic-Cooperations-declaration-on-human-rights-promises-and-pitfalls.pdf>